

МУРЗАЛИЕВА З. К.

Кыргыз билим берүү академиясы

МУРЗАЛИЕВА З. К.

Кыргызской академии образования

MURZALIEVA Z. K.

Kyrgyz Academy of Education

КЫРГЫЗ ТИЛИН ЭКИНЧИ ТИЛ КАТАРЫ ОКУТУУДА БААЛОО ПРОЦЕССИ

Процесс оценивания обучения кыргызского языка как второго

Process of evaluation of teaching Kyrgyz as a second language

Аннотация. Салт боюнча билим берүүдө кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда, окуучуларды улуттук тилди билүүгө үйрөтүүгө карата, окуу программалары, окуу китептери мамлекеттин койгон талабына жараша иштелип чыккан. Ошону менен бирге эле, мугалимдер үчүн методикалык колдонмолор, билимдерин баалоого карата тесттик түзүмдөр да, кыргыз тилин чет тили катары окутуунун жалпы дидактикалык принциптерине, психологиянын негиздерине, ошондой эле тил илимине таянып, эффективдүү өздөштүрүүгө багытталууда. Бул чечим учурдагы ааламдашуу доорунун көп тилдүүлүккө карата болгон мукташтыктары, адамзатынын бири бири менен пикир алмашуудагы зарылчылыгы негиз болууда.

Урунттуу сөздөр: окутуу, технология, негиздери, баалоо процесси, калыптандыруучу баалоо, жыйынтыктоочу баалоо, баалоонун критерийлери, коммуникативдик, динамикалууулук, салыштырмалуулук, аргументтер, стандарттык форма.

Аннотация. В традиционном обучении кыргызского языка как второго учебные программы, учебники разработаны в соответствии с требованиями государства. При этом методические пособия для учителей, тестовые конструкции для оценки знаний направлены на эффективное овладение кыргызским языком как иностранным, исходя из общедидактических принципов обучения, основ психологии и языкознания. Это решение основано на потребностях современной глобализации мира в плане многоязычия, потребности человечества в общении друг с другом.

Ключевые слова: технологические основы обучения, процесс оценивания, формирующая оценка, итоговая оценка, критерии оценивания, коммуникативность, динамичность, сравнение, аргументы, стандартная форма.

Annotation. In teaching the Kyrgyz language as a second language in traditional education, the curriculum and textbooks are designed to teach the national language to students in accordance with the requirements of the state. At the same time, methodological guidelines for teachers, test structures for the assessment of knowledge, are aimed at the effective learning of the Kyrgyz language as a foreign language, based on the general didactic principles of teaching, the foundations of psychology and linguistics. This decision is based on the needs of the current era of globalization in terms of multilingualism, the need for humanity to communicate with each other.

Key words: teaching, fundamentals of technology, evaluation process, formative evaluation, final evaluation, evaluation criteria, communicative, dynamic, relativity, arguments, standard form.

Ааламдашуу доору, жалпы адамзаттын ой жүгүртүүсүн, жашоого болгон көз карашын бир бүтүндүккө багыттоо менен алектенүүдө.

Буга мисал, массалык маалымат каражаттарынын, интернет айдыгындагы электрондук медиа-маалыматтары, аудио-видео угуу жана көрсөтүүлөрү калктын калың катмарына терең жайылып өз таасирин тийгизүүдө.

Ал эми билим берүү тармагында “санариптештирүү” системасы киргизилип, электрондук окутуунун технологиялары ар бир окуу предметтери боюнча иштелип чыгууда.

«2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы»- жана аны дүйнөлүк билим берүү системасы менен жуурулуштуруу максаты”, - “Билим берүүдө санариптик технологияларды кеңири колдонууга негизделип жана турмуштук реалдуу проблемаларды, чакырыктарды чечүүгө багыттоо”,- “Билим берүүнүн коомдогу баалуулуктарын сактоону камсыздоо” [1].

-2021-жылдагы, КРнын Президентинин «Инсандын руханий-адеп-ахлактык өнүгүүсү жана дене тарбиясы»- деген Жарлыгы учурдун эң актуалдуу проблемасын ишке ашыруу милдети болгондуктан аны жогорудагы аталган документтердин негизинде кыргыз тилин, Кыргызстанда жашаган башка улуттардын кыргыз элинин тилин- рухий дүйнөсүнүн баалуулуктарын, салт-санаа үйрөнүүгө максаттуу десек болот. Анткени “тил пикир алышуунун куралы”-деген насаат, жогорудагы мамлекеттик документтердеги талапка ылайык билим берүү тармагында, балдар бакчасынан тартып, кыргыз тилди жаш муунга окутуп, үйрөтүү ролу маанилүү экендиги дастыктап турат.

Кыргыз тилин колдонууга, жазуу жана оозеки кеп маданиятын өстүрүүгө, тилдик билимин турмушта пайдалануу бул, ошол мамлекеттин элинин адабиятын окуу – өлкөдө жашаган, иштеген ар бир жарандын милдети [2].

Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун психологиялык негиздерине кайрылсак, мында сүйлөө иш-аракети айрым жөнөкөй сүйлөмдөрдү, диалогдорду, анчалык чоң эмес монологдорду айтып берүүдөн башталат. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун алгачкы этабында бул ыкма менен сүйлөөгө үйрөнүү иш-аракетинин максималдуу чеги болуп кала берет.

Сүйлөө иш-аракети негизги төрт этапка бөлүнөт; багыттоо, багыттоого негиздеп план түзүү, планды ишке ашыруу жана текшерүү.

Е. И. Пассов сүйлөөгө машыгуунун автоматташтыруу, туруктуулук, ийкемдүүлүк, аң-сезимдүүлүк, салыштырмалуулук, татаалдык, максатка багытталгандык, динамикалуулук, натыйжалуулук, белгисизди таба билүүчүлүк, өз алдынчалык, жөнөкөйдөн татаалга өтүүчүлүк сыяктуу сапаттык белгилерин бөлүп көрсөтөт [8].

Орус мектептеринде кыргыз тилин мамлекеттик тил катары окутуунун негиздери төмөнкү принциптерге таянат: [3].

1. Окутуунун коммуникативдик багытталышы.
2. Тилдик материалды тандап алууга жана окутууга функционалдуу мамиле кылуу.
3. Тилдик материалды тематикалык мүнөздө уюштуруу.
4. Окутуучулардын эне тилин туура эсепке алуусу.
5. Окуу процессинде этно-маданий көз караштарды эсепке алуу.

Орус тилдүү мектептерде кыргыз тилин мамлекеттик тил катары окутуунун мазмуну, максаты жана милдеттери окуу программасында ачык көрсөтүлгөн [4]. Аны өздөштүрүүдө кыргыз тилин коммуникативдик окуп үйрөнүүнүн максатынын да мааниси чоң.

Орус тилинде окуган мектептерде кыргыз тили экинчи тил катары окутулуп, анын мазмунун аныктаганда эмнеге окутуу, **тилгеби же сөзгөбү?** деген суроонун келип чыгышы табигый болуп саналат. Система катары тилди окутуудан, же коммуникативдик максатта тилди пайдалануу процессинин өзүнөн баштоо керекпи? Биз ал чектен чыгып, сүйлөөгө үйрөтүүдөн, атап айтканда, адегенде түшүнүү жана көз алдыга келтирүүдөн баштоо керектигин айтабыз. Ошондой эле эң жөнөкөй сөздөрдү кураштырып сүйлөө, мектепте кыргыз тилин чет тил катары үйрөнүүнүн шартында байланыш түзүү жагдайына себеп болуу мүмкүндүгүнөн баштоо керек деп эсептейбиз [5].

Кыргыз тилин чет тил катары окутуунун ушул жана башка маселелерин чечкенден кийин, эң татаал этап – бул баалоо этабы болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» Законунун 37-беренесинде төмөндөгүдөй деп берилген:[6].

Билим берүү мекемелеринин компетенциясы:

Билим берүү мекемеси өз алдынча **баалоо системасын**, формасын, тартибин жана окуучулардын аттестациялоо мөөнөтүнүн аралыктарын, окуу процессинин усулдарын жана билим берүү технологияларын тандап алуусу мүмкүн.

Баалоо процессинде эң негизгиси биз **баалоо, баа берүү, баа** деген терминдерди ажырата билүүбүз зарыл.

Баалоо – окуучулардын окуу жана таанып-билүү иштерине байкоо жүргүзүү процесси, ошондой эле билим берүүнүн сапатын жакшыртуу максатында окуучу жөнүндө маалыматтарды баяндоо, жыйноо, каттоо жана түшүндүрүү.

Баа берүү – бул баалоо боюнча процесс, иш же иш-аракет, кайтарым байланыштын сапаттуу маалыматы.

Баа – бул баалоо процессинин натыйжасы, баалоонун сандык туюнтулушу.

Жалпысынан баалоону 3 бөлөбүз:

Жыйынтыктоочу (суммативдик) – теманы, бөлүмдү белгилүү убакыт ичинде же ага карата изилдеп үйрөнүүнү аяктаганда билимдердин жана окуу билгичтиктери менен көндүмдөрүнүн түзүлүү деңгээлин аныктоого арналган. Жыйынтыктоочу баалоо текшерүүчү иштердин (тест, дил баян, жат жазуу, эссе, оозеки бет ачаар, долбоор ж.б.у.с.) ар кандай түрлөрүн аткаруунун жыйынтыгы боюнча жүргүзүлөт. Текшерүү иштери үчүн коюлган белгилер жыйынтыктоочу белгилерди аныктоо үчүн негиз болуп саналат. Жыйынтыктоочу баага учурдагы, чейректик, жарым жылдык, жылдык жана экзамендик баа кирет.

Жыйынтыктоочу баалоонун максаты – убакыттын белгилүү мезгилине карата окуучуларда билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн түзүлүшүн, билимдерди өздөштүрүү деңгээлин белгилөө, алынган натыйжаларды стандарттын талаптарына шайкеш келишин аныктоо.

Калыптандыруучу (формативдик) – окуучунун окуусуна байкоо жүргүзүүнүн максаттуу түрдөгү үзгүлтүксүз процесси. Калыптандыруучу баалоо формалдуу эмес (баа коюлбоочу) баалоо болуп эсептелет, критерийлерге ылайык баалоо негиздеме жана кайра байланыш менен коштолот.

Калыптандыруучу баалоонун максаты – мугалим менен окуучулардын иштерине оңдоо киргизүү.

Калыптандыруучу баалоо мугалимге баштапкы этаптарда окуучулардын материалды кабыл алуу деңгээлин диагностикалоого мүмкүндүк берет жана мугалимде окуу процессине оңдоо киргизүүгө жардамдашат, ал эми окуучуга өзүнүн билим алышы үчүн чоң жоопкерчиликте экендигин билүүгө мүмкүндүк берет.

Окуу процессинин бардык катышуучулары үчүн баалоо процесси ачык-айкын, түшүнүктүү болуш үчүн критерийлерди иштеп чыгуу жана сабактарда колдонуу абдан маанилүү. Критерийлерди биргелешип (мугалим жана окуучу) иштеп чыгуу окуучуларда баалоого карата оң мамилени түзөт.

Критерий – бул баа берүүдө колдонулуучу чен өлчөм. Критерийлердин негизинде бир нерсеге баа бере алабыз.

Критерийлердин мисалдары:

- текст беш сүйлөмдөн көп болбошу керек;
- жазуучунун сүрөтү, жашаган жылдары, чыгармалары, сыйлыктары да, көрсөтүлүшү керек;
- баяндалган материалдын мазмуну (илимийлүүлүгү);
- эссенин негизги бөлүгүндө негизги идеяны ырастоо үчүн цитаталар пайдаланылат;
- аргументтер цитаталар, статистикалык маалыматтар, фактылар менен ырасталат;
- жыйынтыктар окуучунун көз карашын чагылдырат;
- дил баяндын киришүү бөлүгү жазылат;
- таблицалар, диаграммалар киргизилет;
- цитаталар келтирилет;
- текст башкача түрдө берилсе, мисалы сүрөттөр менен;
- жыйынтыктар жасалган;
- адабияттардын тизмеси берилет;
- анын жасалгаланышы жана көрсөтмөлүүлүгү;
- маалыматты кызыктуу бере билүү жана суроолорго жооп берүү ж.б. [7].

Баалоо критерийлери окуу материалдарын терең түшүнүүнү ар тараптуу өлчөөгө мүмкүндүк берет.

- Окуучуларды баалоонун критерийлери менен теманы өтүүнүн алдында тааныштыруу зарыл, ал эми кээ бир темаларды өздөштүрүүдө критерийлердин мазмунун биргелешип иштеп чыгуунун мааниси бар.
- Критерийлердин мазмуну окуучулар жана алардын ата-энелерине түшүнүктүү б.а. илимий-педагогикалык терминдерден турбастан жөнөкөй болушу керек.
- Критерийлердин мазмуну тууралуу негизги маалымат окуу кабинеттердеги такталарда жана окуучулардын күндөлүгүндө чагылдырылышы мүмкүн.

Баалоонун натыйжалуулугу биз баалоодо пайдалануучу куралдарга жараша болот. Алар төмөнкү талаптарга жооп берүүгө тийиш:

- алар ишенимдүү болушу;
- алар шайкеш (валиддүү) болушу ;
- алар ишке ашкыдай болушу ;
- алар критерийлерге негизделгендей болушу ;
- алар окуучуларга маалымданышы;
- алар окуп жаткандар үчүн пайдалуу болушу керек.

Мисалы, «**Арыба, Ак кеме, мен келдим**» деген темада эссе жазуу болсо, аны баалоонун критерийлери төмөнкүлөр болот:

1. Эссе 3 бөлүмдөн турушу керек – киришүү, негизги бөлүк, корутунду.
2. Негизги бөлүк повесттеги адеп-ахлак темасын ачып берүүгө тийиш.
3. Корутунду: Сиздин темага карата мамилеңиз.

Грамматикалык каталар жазуу иштерин баалоонун стандарттуу нормаларына ылайык.

Иш 2 көрсөткүч боюнча бааланат:

1. алгачкы 3 критерийге ылайык,
2. грамматика боюнча баалоо нормаларына ылайык.
3. Оюбуздун аягында, мындайча жыйынтык чыгарсак болот: Окуучулардын кыргыз тилди өздөштүрүүсүн баалоо, бул өтө орчундуу маселе экендигин белгилөө менен, туура баалоо окуучунун келечегине да, өз таасирин тийгизет деп айтууга болот.

Адабияттар:

1. КР Коопсуздук кеңешинин 2018-жылдын 14.12.№2 чечими. "Санарип Кыргызстан 2019-2023" санариптик трансформациялоо концепциясы. 2019-жылдын 15.02. №20-б.

2. КРдин Өкмөтүнүн «2012-2017-жылдарда «Манас» эпосун үйрөнүү, сактоо жана популяризациялоо боюнча КРдин улуттук программасы жөнүндөгү токтому» (2012-жыл, 31-январь, №67) берилген.

3. Костомаров В. Т., Митрофанова О. Д. Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам. – 2-е изд. – М., 1978.

4. Орус тилдүү мектептерде кыргыз тилин окутуу программасы. 5-9 класстар үчүн. – Бишкек, 2006.

5. Добаев К. Д., Асанакунов Т. А. Кыргыз тилин өзгө тил катары окутуу методикасынын айрым маселелери. – Бишкек, 2008, 25-б.

6. Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» Закону. – Бишкек, 2003.

7. К. Методика. Зарубежному преподавателю русского языка. Под ред. Леонтьева Л. Л., Королевой Т. А. – 3-е изд., испр. – М., 1982, 5-б

8. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики изучения иноязычному обучению. – М., Русский язык, 1989, 34-35-б.